

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.13>

ГЕНЕРАТИВНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ: МОЖЛИВОСТІ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

Николина К.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-8603-1013
e-mail nykkatya@gmail.com*

Николина К.В. Генеративне тлумачення юридичних текстів: можливості та межі.

У статті досліджено переваги та обмеження генеративного тлумачення юридичних текстів із використанням великих мовних моделей на основі штучного інтелекту (ШІ). Розглянуто сучасні тенденції застосування генеративних мовних моделей, зокрема GPT (Generative Pre-trained Transformer), у правовій сфері, зокрема для тлумачення контрактів, звичайного (загальноживного) значення понять.

Акцентовано увагу на перевагах генеративних технологій, серед яких – швидкість обробки великих обсягів текстових даних, можливість глибокого аналізу юридичних текстів, підвищення точності юридичних висновків, зниження когнітивного навантаження на юристів, підвищення ефективності правозастосування та зменшення суб'єктивного впливу на правові рішення. Досліджено також конкретні приклади використання штучного інтелекту в юридичній практиці, зокрема в англо-американській правовій системі, де судді використовували висновки ШІ для юридичного тлумачення понять в страховому полісі.

Окрему увагу приділено дискусійним аспектам, пов'язаним із межами застосування ШІ у праві, зокрема етичним викликам, ризикам упередженості алгоритмів, правовій відповідальності за використання автоматизованих рішень та можливості спотворення правової аргументації через відсутність у ШІ розуміння фундаментальних принципів права.

Також висвітлено питання методологічної коректності генеративного тлумачення, зокрема необхідність верифікації результатів, отриманих за допомогою ШІ, іншими емпіричними методами, такими як порівняльний аналіз юридичних джерел та консультації з фахівцями. Відзначається, що хоча генеративні моделі демонструють високу здатність до текстового аналізу, вони не можуть повною мірою замінити людський правовий розсуд та розуміння фундаментальних правових принципів, таких як верховенство права, справедливість і пропорційність.

У висновках підкреслюється, що, за наявності значного потенціалу генеративного тлумачення, його використання має залишитися допоміжним інструментом для юристів та суддів, а не замінити людський розсуд і професійну експертизу. Подальші дослідження в цій сфері мають бути зосереджені на розробці спеціалізованих юридичних моделей ШІ, адаптації алгоритмів до різних правових систем та створенні механізмів перевірки висновків генеративного тлумачення.

Ключові слова: генеративне тлумачення, великі мовні моделі, юридичне тлумачення, штучний інтелект, правозастосування.

Nykolyna K.V. Generative interpretation of legal texts: opportunities and limits.

The article examines the advantages and limitations of generative interpretation of legal texts using large language models (LLMs) based on artificial intelligence (AI). It explores contemporary trends in the application of generative language models, particularly GPT (Generative Pre-trained Transformer), in the legal field, including contract interpretation and the determination of the ordinary meaning of legal terms.

Special attention is given to the advantages of generative technologies, such as the rapid processing of large volumes of textual data, the ability to conduct in-depth analysis of legal texts, the enhancement

of the accuracy of legal conclusions, the reduction of cognitive load on legal professionals, increased efficiency in law enforcement, and the minimization of subjective influence on legal decision-making. The study also examines specific cases of AI utilization in legal practice, particularly in the Anglo-American legal system, where judges have used AI-generated conclusions for legal interpretation of terms within insurance policies.

The article further addresses critical discussions on the boundaries of AI application in law, including ethical challenges, risks of algorithmic bias, legal accountability for automated decision-making, and the potential distortion of legal reasoning due to AI's lack of comprehension of fundamental legal principles.

Additionally, the study highlights methodological concerns related to generative interpretation, emphasizing the necessity of verifying AI-generated results through other empirical methods, such as comparative analysis of legal sources and expert consultations. While generative models exhibit a high capacity for textual analysis, it is noted that they cannot fully replace human legal reasoning and the comprehension of fundamental legal principles, such as the rule of law, justice, and proportionality.

In conclusion, the article underscores that despite the significant potential of generative interpretation, its use should remain a supplementary tool for legal professionals and judges rather than a replacement for human judgment and professional expertise. Future research in this area should focus on the development of specialized AI-based legal models, the adaptation of algorithms to different legal systems, and the establishment of mechanisms for verifying generative interpretation outcomes.

Key words: generative interpretation, large language models, legal interpretation, artificial intelligence, law enforcement.

Постановка проблеми. У сучасному світі стрімкого розвитку інформаційних технологій штучний інтелект стає невід'ємною складовою багатьох сфер суспільного життя, зокрема й правової. Одним із ключових завдань правозастосовної діяльності є тлумачення законів, яке потребує глибоких знань, логічного мислення та розуміння контексту. Однак через обсяг законодавства, складність юридичної термінології та постійні зміни в нормативно-правових актах виконання цієї задачі вимагає значних ресурсів. Якість прийнятих рішень пов'язана не лише з правильним розумінням лінгвістичного значення норм права, а й з дотриманням верховенства права, зокрема принципу справедливості. І якщо на початку розробки великих мовних моделей вони не могли робити складні аналітичні операції, то на сучасному етапі вони здатні продукувати розгорнуті, релевантні, аргументовані висновки щодо юридичних питань із врахуванням контексту та судової практики. Наприклад, генеративні моделі штучного інтелекту, такі як GPT (Generative Pre-trained Transformer), на сьогодні демонструють все більшу здатність для автоматизації тлумачення та адаптації законів до конкретних ситуацій. Таким чином, дослідження використання штучного інтелекту для тлумачення юридичних текстів є перспективним напрямком наукових пошуків, результати яких можуть суттєво підвищити якість правозастосовної діяльності. В той же час ефективність і надійність таких технологій залишаються предметом активного наукового обговорення.

Метою статті є аналіз перспектив, переваг та обмежень застосування великих мовних моделей на основі штучного інтелекту для тлумачення юридичних текстів.

Стан опрацювання проблематики. Сучасні дослідження штучного інтелекту в праві зосереджені на формуванні алгоритмів, які спроможні аналізувати великі обсяги юридичних текстів, виявляти взаємозв'язки між нормативними положеннями та забезпечувати точне й контекстне тлумачення норм.

Питання використання штучного інтелекту в праві є об'єктом активного наукового обговорення таких вітчизняних вчених, як Барабаш О., Онищук І.І., Радутний О., Селіванов М., Кармаза О.О., Федоренко Т.В., Токар Л.В., Андрощук Г. та ін. Значний внесок у розвиток цієї тематики зробили зарубіжні дослідники, які розглядали застосування мовних моделей, таких як GPT, для аналізу текстів та формування юридичних висновків, зокрема Ендрю Коан, Гаррі Сурден, Йонатан Арбел, Девід А. ХOFFман та ін.

Проте багато питань залишаються невирішеними, зокрема, щодо етичності використання ШІ в праві, можливості адаптації алгоритмів до різних правових систем та ризиків, пов'язаних із залежністю від автоматизованих систем. У вітчизняній правовій літературі застосування ШІ в правозастосованні та тлумаченні поки що висвітлено недостатньо, що зумовлює потребу у проведенні подальших досліджень у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. З моменту випуску ChatGPT наприкінці 2022 року генеративний штучний інтелект загалом і великі мовні моделі (LLM) зокрема викликали захоплення фахівців у різноманітних галузях, в тому числі і правовій. За ці декілька років генеративні системи значно вдосконалились, навіть при вирішенні деяких складних когнітивних завдань вони здатні перевершити більшість людей, включаючи складання адвокатського іспиту. Цікавим в цьому зв'язку є дослідження об'єднаної команди дослідників UCL з Пенсільванського та Шеффілдського університетів, в якому судові рішення Європейського Суду з прав людини були передбачені з точністю 79% за допомогою штучного інтелекту шляхом аналізу текстової інформації зі справи [1].

Серед юристів, філософів права, дослідників штучного інтелекту точаться активні дискусії щодо меж його використання для прийняття юридично значимих рішень. В той час як одні науковці вбачають в ньому потенційні можливості підвищити якість, ефективність юридичної діяльності, зменшити прояви упередженості та помилок, інші стурбовані можливими зловживаннями систем штучного інтелекту, порушенням етичних норм. Наприклад, правова автоматизація може скасувати або обмежити важливі людські цінності, необхідні імпровізації в процесі вирішення юридичних спорів [2]. Натомість футуристи прогнозують наближення так званої «юридичної сингулярності», за якої робота законодавців та інших суб'єктів юридичної діяльності буде забезпечуватись штучним інтелектом. Окремі навіть науковці вважають, що системи штучного інтелекту стануть основними засобами вироблення юридичних рішень, а людині буде відведено лише роль наглядача [3].

Скептично сприймаючи можливість в найближчому майбутньому довірити в повній мірі «машинним технологіям» вирішення юридичних справ, все ж в межах даної статті спробуємо з'ясувати які переваги можуть надати великі мовні моделі для юридичного тлумачення.

Серед сучасних генеративних моделей виділяються трансформери, такі як GPT (Generative Pre-trained Transformer). Вони здатні працювати з великими обсягами текстових даних, розпізнавати контекст, аналізувати юридичну термінологію та пропонувати логічно обгрунтовані висновки.

Юридичне тлумачення є одним із ключових етапів у правозастосуванні, що забезпечує адаптацію загальних, абстрактних правових норм до конкретних ситуацій. Це складний інтелектуальний процес, який спрямований на з'ясування змісту юридичних текстів з урахуванням їх лінгвістичного формулювання, контексту прийняття, загальних принципів права та соціальних умов їх застосування.

Як слушно зауважує М. Грінберг, метою тлумачення є не відшукування лінгвістичного значення, а пошук «права» в кожному конкретному випадку, отже визнання методології тлумачення як правильної буде залежати від того, яка теорія праворозуміння є істинною, тобто від того, як зміст права визначається на фундаментальному рівні в межах конкретної правової системи [4, с. 144]. Отже, виникає питання: чи здатен штучний інтелект враховувати ці аспекти при юридичному тлумаченні?

Можливість використання штучного інтелекту в процесі юридичного тлумачення є предметом декількох новітніх зарубіжних наукових досліджень. Зокрема, термін «генеративне тлумачення» зустрічається в однойменній статті Й.А. Арбеля та Д. Гоффмана для позначення нового підходу до тлумачення контрактів за допомогою великих мовних моделей. Автори на основі ілюстративних прикладів обгрунтовують, що моделі штучного інтелекту можуть допомогти фахівцям з'ясувати звичайне значення тексту із врахуванням контексту, визначити кількість неоднозначних умов і заповнити прогалини в угодах сторін [5, с. 513].

За край сміливими прогнозами Й.А. Арбеля та Д. Гоффмана, майбутнє технології генеративного тлумачення контрактів, здатне взагалі нівелювати цінність контрактів як форми врегулювання відносин між контрагентами. Передбачається можливість використовувати великі мовні моделі для формулювання прав і обов'язків, а також відповідальності просто зазначивши мету потенційних правовідносин в якості промпту [5, с. 514].

В США під час нещодавнього вирішення спору щодо страхового покриття у справі Снелл проти Об'єднаної спеціальної страхової компанії (2024 р.) суддя Ньюсом Дж. спробував використати можливості великих мовних моделей на основі штучного інтелекту для тлумачення умов страхового полісу. Зокрема, тлумачення поняття «ландшафтний дизайн», яке надав ChatGPT було більш логічним, повним і включало не лише ботанічні чи інші природні покращення (як наполягала страхова компанія) а й естетичні та функціональні. Саме такий варіант інтерпретації співпадав з думкою судді в контексті справи. Важливим є також зауважити, що штучний інтелект не просто

віднайшов загальновживане значення відповідно до запиту, а імітував в цифровому форматі силогістичний процес вирішення правових питань. Отже суддя зробив висновок, що генеративний штучний інтелект є кращим та ефективнішим за інші емпіричні методи з'ясування лексичного значення, такі як аналіз словників та корпусна лінгвістика [6, с. 8-9].

На нашу думку, таке твердження може бути цілком виправданим, адже енциклопедичні видання, тлумачні словники та інші довідкові матеріали укладаються людьми, на основі обмеженого кола даних порівняно з генеративними моделями. Окрім цього, доволі складно віднайти критерії, за якими упорядники того чи іншого видання обирають перелік можливих значень певного слова та контексти його вживання. Тому аргументи щодо непрозорості алгоритмів, які часто закидають розробникам штучного інтелекту, в певній мірі можна використати і в даному випадку.

Натомість в Україні на сьогодні судова практика доволі консервативно та критично ставиться до можливостей використання штучного інтелекту в правотлумачній діяльності. Наприклад, Верховний Суд в ухвалі від 8 лютого 2024 року у справі № 925/200/22 на обґрунтування заявника, який посилається на висновки та визначення поняття «добровільне зобов'язання», яке сформоване в ChatGPT, зазначив наступне: «заявник фактично просить Верховний Суд спростувати чи підтвердити те, що з окресленого питання згенерував штучний інтелект «ChatGPT», який не визнається як джерело достовірної науково доведеної інформації, на протидію висновкам, що були зроблені судом в судовому рішенні. У такий спосіб заявник поставив під сумнів суддівський розсуд та судові тлумачення цього питання у рішенні, що набуло статусу остаточного, чим знехтував авторитет судової влади». В ухвалі підсумовано, що апелювання до «позиції» штучного інтелекту «ChatGPT», згенерованої ним у відповідях з окремого питання, що вже розглянув суд є виявом неповаги до суддів [7].

Однак, маємо також констатувати наявність окремої думки по цій справі, в якій звернення заявника до висновків ChatGPT з метою обґрунтування своєї позиції розглядається як прагнення з'ясувати та уточнити окремі висновки з питань, щодо яких висловився Верховний Суд, а не як вияв неповаги [8]. На нашу думку, такий плюралізм думок та певна настороженість свідчить про те, що українська судова система перебуває ще на етапі вивчення можливостей використання великих мовних моделей на основі штучного інтелекту для потреб юридичної практики, в тому числі юридичного тлумачення і сприймає ШІ як конкурента судді, а не як додаткове джерело даних та допоміжну технологію.

Важливе емпіричне дослідження щодо використання ChatGPT як інструменту генеративного тлумачення законодавчих термінів, а саме для з'ясування (звичайного) загальновживаного (the ordinary meaning) значення провели К. Енгель і Р. МакАдамс і сформулювали низку практичних висновків і застережень. Так, автори наголошують, що не потрібно розглядати великі мовні моделі як джерело отримання загальновживаного значення, якщо метод формулювання запиту не був верифікований за допомогою іншого надійного тесту (наприклад опитування достатньої кількості респондентів). До того ж, важливим для отримання найбільш релевантного значення терміну (а не лише найбільш поширеного) необхідно повторювати запити декілька разів, іноді коригуючи контекст, що дає змогу виявити альтернативні значення [9, с. 40].

З огляду на зазначене, генеративні мовні моделі мають великий потенціал у вдосконаленні та спрощенні окремих аспектів юридичного тлумачення за умови формулювання правильних, точних промптів (запитів), перевірених іншими емпіричними засобами.

Висновки. Отже, генеративне тлумачення відрізняється від традиційних методів тим, що воно спирається на статистичні закономірності в текстових даних і здатне враховувати велику кількість факторів, зокрема: семантичні зв'язки між словами та фразами; контекст, у якому застосовуються правові терміни, аналіз прецедентів та супутніх документів. Головними перевагами генеративного тлумачення є загальнодоступність, швидкість обробки великих обсягів інформації, можливість аналізу складних нормативних актів та зниження ризиків людської помилки, усунення упередження під час роботи з юридичними текстами.

В той же час, хочемо наголосити, що на сьогодні одностайною як серед науковців, так і юристів-практиків вітчизняних та зарубіжних залишається позиція, що використання штучного інтелекту в процесі прийняття юридичних рішень повинно полягати не у передачі штучному інтелекту функції тлумачення права, а у створенні для суб'єкта юридичного тлумачення умов для ухвалення справедливого рішення. Безсумнівно, штучний інтелект повинен бути помічником судді, а не замінити його [10, с. 12].

Попри значний потенціал, застосування генеративних мовних моделей у юридичному тлумаченні має низку ризиків та обмежень. Так, хоча мовні моделі можуть аналізувати текстові дані, вони не здатні «розуміти» фундаментальні принципи права, такі як верховенство права, справедливість або пропорційність. Вони не здатні самостійно перевірити чинність законодавства або відповідність норм конституційним принципам, іноді схильні продукувати так звані «галюцинації» (факти, які не відповідають дійсності). Доволі часто фахівці наголошують на ризиках упередженості генеративних моделей, оскільки вони можуть використовувати для навчання дані, які містять певні історичні упередження, дискримінаційні твердження. Потрібно також вказати на залежність систем штучного інтелекту від оновлення даних, оскільки використання застарілих версій може призвести до неправильного тлумачення чинного законодавства.

Враховуючи проведений аналіз, вважаємо що подальший розвиток технології генеративного юридичного тлумачення має зосередитися на розробці спеціалізованих юридичних мовних моделей (можливо навіть для кожної галузі права), інтеграції їх в юридичну практику як допоможного інструменту, запровадженні етичних стандартів та створенні алгоритмів перевірки юридичних висновків на відповідність принципам права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aletras N., Tsarapatsanis D., Preoțiuc-Pietro D., Lampos V. 2016. Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing perspective. *PeerJ Computer Science* 2: URL: <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.93>.
2. Pasquale, Frank A., A Rule of Persons, Not Machines: The Limits of Legal Automation (March 6, 2018). 87 *George Washington Law Review* 1 (2019), U of Maryland Legal Studies Research Paper No. 20018-08. URL: <https://ssrn.com/abstract=3135549>.
3. Robert F. Weber, Will the «Legal Singularity» Hollow Out Law’s Normative Core?, 27 Mich. Tech. L. Rev. 97 (2020). URL: <https://repository.law.umich.edu/mtlr/vol27/iss1/4>; Alarie, Benjamin and Niblett, Anthony and Yoon, Albert, Regulation by Machine (December 1, 2016). URL: <https://ssrn.com/abstract=2878950> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2878950>.
4. Greenberg, Mark, What Makes a Method of Legal Interpretation Correct? Legal Standards vs. Fundamental Determinants (January 30, 2017). In Harvard Law Review Forum (Forthcoming), UCLA School of Law, *Public Law Research Paper* No. 17-06. URL: <https://ssrn.com/abstract=2908611>.
5. Hoffman, David A. & Yonathan A. Arbel. Generative Interpretation. 2023. *New York University Law Review*, Vol. 99, 2024, U of Penn Law School, *Public Law Research Paper* No. 23–27, U of Alabama Legal Studies Research Paper No. 4526219. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4526219>.
6. Appeal from the United States District Court for the Southern District of Alabama D.C. Docket No. 1:21-cv-00229-CG-M. URL: <https://media.ca11.uscourts.gov/opinions/pub/files/202212581.pdf>.
7. Ухвала Верховного Суду від 08.02.2024 року у справі № 925/200/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639>.
8. Окрема думка Судді Верховного Суду Вронської Г.О. від 08.02.2024 року у справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074064>.
9. Christoph Engel & Richard H. McAdams, Asking GPT for the Ordinary Meaning of Statutory Terms 10–11 (Max Planck Inst. Discussion Paper 2024/5). URL: <https://media.ca11.uscourts.gov/opinions/pub/files/202212581.pdf>.
10. Кобко-Одарій В.С. Роль штучного інтелекту в судовій інтерпретації права. *Київський часопис права*, 2023р., (3), с. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.1>.